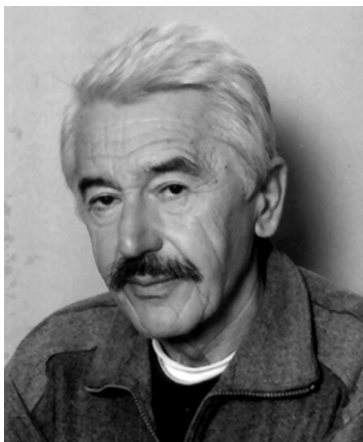

Драган Томић

ШИПТАР

ДРАГАН ТОМИЋ је рођен 17. марта 1941. године у Шеварицама, Мачва, Србија. Србин.

Написао романе *Шкрињац* („Просвета”, 1987) и *Чекајући мајку* („Просвета”, 1997) и драме *Раскриће* (Нушићева награда), *Рукавице*, *Нејријатељ радничке класе*, *Девојке*, *Шийтар*, *Псећа кућица* (Нушићева награда), *Помор коза*, *Конијакџино сочиво*, *Ловац на лејтире*, *Слава*, *По’ар* и друге.

Живи са породицом у Београду.

Драган ТОМИЋ

ШИПТАР

ЛИЦА – I ЧИН	ЛИЦА – II ЧИН	КРСТО ТЕНДОСИ, Соџин муж'
СКЕНДЕР ХОТИ, комесар батаљона	СКЕНДЕР ХОТИ	КАДРИ ДУШНИЦА, генерал
ЈЕЛЕНА КНЕЖЕВИЋ – ХОТИ, његова жена	БЕЋИР БЕГОЛИ, официр	НЕСТИ ГЕГА, шофер
СМИЉА КНЕЖЕВИЋ, Јеленина мајка	ЕМИНА БЕГОЛИ, Бећирова жена	ОФИЦИР /граничар/ ОФИЦИР /пратилац/ ВОЈНИ ТУЖИЛАЦ ВОЈНИ СУДИЈА
БРАНКО ПОПОВИЋ, официр Озне	РАДОВАН ИВОШЕВИЋ, емигрант	ЛОГОРАШ /балиста/ ПОЛИЦАЈЦИ, логораши, народ ВОЈНИЦИ
ЛУКА РАКИЋ, заменик комаданта батаљона	ИМЕР ПЕКУ, официр	
РАТОМИР БЕЛИЋ, заменик комесара батаљона	ЛИРИЈА ПЕКУ, његова жена, члан ЦК Албаније	
ШАБАН САЛИХУ, партијски руководилац чете	ТУК ЈАКОВА, официр	
ВОЂА ПАТРОЛЕ, БРАНКОВ ПРАТИЛАЦ	ЈАНЕЗ КАВЧИЧ, логораш	ЛИЦА – III ЧИН
ПУШКОМИТРА- ЉЕЗАЦ	РАДА, логораша	СКЕНДЕР ХОТИ
ВОЈНИЦИ	ВУКАШИН ПОПОВИЋ, емигрант	БРАНКО ПОПОВИЋ, пензионер
	МИЛЕВА РИСТИЋ, емигранткиња	РАНКО МИЛЕУСНИЋ, пензионер
	ЕРЖИКА ЈАНОШИ, техничарка	ВОЈИН СУБОТИЋ, пензионер
	НЕРА	ЈАКОВ ЂУРИЧИЋ, пензионер
	СОЉА, лекарка	

ПРВИ ЧИН

Дођађа се крајем јануара 1945. године у Дреници на већ ослобођеном Косову када Омладински батаљон, формиран искључиво од мобилисаних шиптарских омладинаца, дезертира и окреће се против Народно ослободилачке војске.

Учионица.

Један сиво, на коме се налази пољски телефон, две скамије и табла. На окупу су Лука Ракић, заменик команданта батаљона, Радомир Белић, заменик комесара батаљона и шабан Салихум партизански руководиолаче. Сви су у официрским униформама. Шабан Салиху је поред табле. Невешћом руком исписује: "Живело братство и јединство Срба и шиптара". Лука и Радомир га посматрају.

ЛУКА: Браво, Шабане! Без грешке...

РАТОМИР: *(Насмеје се)*
Па сад нек' још неко каже да је наш друг Шабан Салиху неписмен.

ШАБАН: Ја, вала, научи, а ти види како ћеш...

Улази Јелена Кнежевић – Хити, санинтерски официр. У униформи је.

ЈЕЛЕНА: Другови, здраво!

ШАБАН: Смрт фашизму, слобода народу!

ЛУКА: Јелена, шта ћеш ти овде? Ко ти пази децу?

ЈЕЛЕНА: Мајка ми је допутовала.

ЛУКА: По овој међави...

РАТОМИР: Зар Скендер неће присуствовати овом састанку?

ЈЕЛЕНА: Ништа ми није рекао јутрос кад је кренуо у Србицу.

ЛУКА: Да ли он уопште зна за овај састанак?

РАТОМИР: Није нам јасно што је комадат Јунуз заказо састанак тако напречац и зашто га већ нема ако је нешто тако важно да се договоримо и без Скеднера...

ЈЕЛЕНА: Ни мени што сам му ја потребна. Зачудила сам се кад је послао војника по мене.

ЛУКА: Ти си још бабињара...

Врати се нагло отврају. Улази пушкомитралезац у униформи Народно ослободилачке војске. Искош тренује их засија рафалима из пушкомитралеза. Јелена бежи према прозору. Јелена отвара прозор. Пушко-

митраљезац се двоуми да ли да пуца у њу. Пушица је да умакне кроз прозор. Ноззем пресеца зззицу којом је повезан њољски шелефон. Излази.

Јелена се враћа. Иде од једног до другог погинулог и кад се увери да ниједан није преживео, са Луке скида ојасач са револвером и ојасује га. Проверава да ли је револвер напуњен. Допуњује га. Прилази шелефону, подиже слушалицу и окрече ручицу. Схваћи да је веза прекинута. Брзо проналази где је жица пресечена и повезује је. Поново окреће ручицу. Неко јој се јави.

ЈЕЛЕНА: Ко је тамо?... Овде Дреница... Исток. Исток, овде је Дреница. Јелена Кнежевић – Хоти, санитарски официр. На сумце сам окретала ручицу. Реците ми како да добијем Србицу?... Два пута кратко, једном дугачко... Имам још нешто да вам кажем... Јавите свим штабовима да је пре пола сата дезертирао Омладински батаљон... Да, да, дезертирао је, добро си чуо. Овде у школи су убијени Лука Ракић, заменик комананта, Ратомир Белић, заменик комесара и Шабан Салиху, партијски руководилац чете. Ја сам успела да побегнем кроз прозор. Вратила сам се на лице места да јавим... Скендер Хоти је комесар батаљона... Он је у Србици... Ја сам његова жена... Позвао нас је командант батаљона Јунуз Салиху и послао пушкo-митраљезца да нас побије... Не знам у ком су правцу кренули... Чим сам умакла, сакрила сам се у близини школе и сачекала да оду... Сама сам... Нема чега да се плашим. Чекаћу...

(Прекида везу. Дуго покушава да добије Србицу)

Србица, ало Србица!... Овде Дреница!... Јелена Хоти... Да ли је комсер Скендер Хоти кренуо овамо?... Када?... Неће успети да се пробије кроз сметове... Нису ни коњи све могући...

(Спушица слушалицу)

Улази пайрола у саставу од три војника. Јелена ујери револвер.

ЈЕЛЕНА: Руке у вис!

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Наши смо!

ЈЕЛЕНА: Руке у вис! Наши су пуцали у нас!

ВОЂА Ми смо патрола из Шестог... Исток нам је јавио. Били смо

ПАТРОЛЕ: најближи...

Јелена спушта револвер. Војници брзо прегледају лешеве.

ЈЕЛЕНА: Нема живих...

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Обезбеђујте...

Два воника излазе. Вођа њајроле љрилази љелефону, љелефонира.

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Исток, Исток, јави се!... Дреница, да Дреница!... Вођа патроле Шестог. Налазим се на лицу места. Тачно је. Три официра изрешетени... Овде је жена која вам се јавила... Никог живог нисмо срели у селу... Ма, видим да је официр... Нас тројица не можемо ништа сами ако се врате... Разумем... Разумем...

(Сљушља слушалицу)

Ти се жена Скендера Хотија? Где је он?

ЈЕЛЕНА: Сумњају да је дезертирао с њима?

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Његов батаљон је дезертирао.

ЈЕЛЕНА: Скендер Хоти неће никад дезертирати. Он је за сва времена дао реч својој Партији...

Телефон зазвони. Вођа њајроле узима везу.

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Јесте Дреница... Вођа патроле Шесте. А тамо?... С колико људи?... Само... Разумем...

(Сљушља слушалицу)

Јављају да долази Бранко Поповић официр Озне. Колико је Шиптара било у Омладинском батаљону?

ЈЕЛЕНА: Сви су били Шиптари.

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Поповић долази са шест људи. Шта ако се Шиптари врате?

ЈЕЛЕНА: Од кад си у партизанима?

ВОЂА

ПАТРОЛЕ: Од јесенас.

ЈЕЛЕНА: Немој да се плашиш. Мали смо ми залогај за њих да би се враћали...

Улази Бранко Појовић, официр Озне са љраљиоцем Синаном Бељом. Вођа њајроле ља љоздравља.

БРАНКО: Јелена...

ЈЕЛЕНА: Видиш...

Бранко љољледа свакољ љољинулољ.

БРАНКО: Зар се Скендер није вратио?

- ЈЕЛЕНА: Не сумњаш ваљда и ти да је дезертирао с њима?
- БРАНКО: Треба ли ми стари борци да причамо о узајамном поверењу?
- ЈЕЛЕНА: Из Србице су ми јавили да је кренуо на коњу...
- БРАНКО: Шта си ти овде тражила?
- ЈЕЛЕНА: Позвао ме је командант батаљона Јунуз.
- БРАНКО: Упозорио сам на њега и на цео Омладински. Јунуз је предратни жандарм... Искористио је Скендерово одсуство.
(Прайтиоцу)
Узми два борца... Чекај
(Јелени)
Село је мртво.
- ЈЕЛЕНА: Невреме је...
- БРАНКО: Како си се спасила?
- ЈЕЛЕНА: Искочила сам кроз прозор. Сакрила сам се на дрвљенику међу кладе и чекала да оду.
- БРАНКО: У ком су правцу отишли?
- ЈЕЛЕНА: По лајању паса рекла бих да су се развили у два правца. Не знам... Све ми је тутњало у ушима...
- БРАНКО: (Прайтиоцу)
Узми два борца...
(Јелени)
Може ли се ослонити на неког у селу?. Без сељака не можемо ништа по овој ноћи и беспућу.
- ЈЕЛЕНА: Стари Синан Бериша и његови синови. Трећа кућа од школе...
- БРАНКО: (Прайтиоцу)
Чуо си! До поноћи морамо сазнати где су и обавестити све штабове. Нека вам дају коње и нека вас воде! Разумеш, морамо их открити! Удариће нашим с леђа.
- ПРАТИЛАЦ: Разумем
(Излази)
- БРАНКО: (Вођи њајроле)
Позови војнике да изнесу изгинуле. Нека их ставе у цип.
Морамо их послати родитељима.
- ВОЂА (Излазећи)
- ПАТРОЛЕ: Разумем!
- БРАНКО: Нисте смели да улетите у клопку...

Улази Смиља Кнежевић, Јеленина мајка, носећи Јеленине њеднаесћодневне близанце.

БРАНКО: Мајко, шта ћеш овде с том децом?!

ЈЕЛЕНА: То су моја мајка и моја деца.

Смиља ља не љледа иде љрема Јелени.

СМИЉА: Жива си...

Јелена ћуши.

СМИЉА: Нема те, па сам помислила... Видим да стиже цип... Пошла сам, па шта буде...

ЈЕЛЕНА: Требало је да останеш кући

СМИЉА: Чула сам пуцњаву у школи, а тебе су одвели...

БРАНКО: Јелена, иди с мајком и децом кући док ми ово не средимо.

ЈЕЛЕНА: Овде ћу сачекати Скендера.

СМИЉА: Цабе јесенас прослависмо ослобођење. У том вашем миру, за месец дана нам изгинуше више синова и кћери, него за цео рат.

БРАНКО: Брзо ће се средити...

СМИЉА: Брзо... Више је одметника, него ваше војске. Само Полуџа, Адем Воца и Гредица имају тридесет иљада љути Арнаута који су решили да нас потамане...

БРАНКО: Гласине, мајко. Добили смо рат против онолике немачке и италијанске силе, а да не изађемо на крај са шаком голаћа...

СМИЉА: Голаћа! Примили сте их у своју војску, наоружали, одели, најели, а они вам се насмејаше у брк. Говорила сам ја још на почетку рата да краја никад неће бити...

ЈЕЛЕНА: Мајко...

БРАНКО: Јелена, после овога, ипак мораш са децом код родитеља. Доста си ратовала. Посвети се синовима док не ојачају. Бићеш драгоцена Партији и у слободи.

СМИЉА: Родитељима! Отац је се одрекао кад се удала за Шиптара. Због ње ће се и мене одрећи.

БРАНКО: Јеленин отац може само да се поноси ћерком. Постала је официр. Вечерас се херојски понела.

СМИЉА: Може да постане и генерал, али за оца је мртва. Не може Шиптарима да опрости крв недужних синова који су били још деца. Само су мајке луде...

ЈЕЛЕНА: Њих су убили балисти.
 СМИЉА: Каква је разлика између ових што су ове ноћас побили и балиста?

Улази вођа њајроле са четџри војника. Уносе једна носила.

БРАНКО: Погинуле ставите у џип. Све ствари изнесите!
(Вођи њајроле)
 Покушај да успоставиш везу са Оперативним штабом.
(Војницима)
 Прво ствари. Пазите на сваки документ.

Војници скуџљају разбацане документи. Износе сџвар њо сџвар. Улази Скендер Хоџи, комесар Омладинског батаљона који је дезерџирао. Вођа њајроле и војници га њоздрављају. Скендер не гледа никога. Лагано иде од њођинулог до њођинулог. Војници износе сџвари. Вођа њајроле њокушава да усџосџви везу са Оџеративним штабом.

СМИЉА: Мислила сам да је и мој зет дезерџирао са својима!

ЈЕЛЕНА: Мајко!

СМИЉА: Шиптар је...

Скендер њрилази деџи која су на сџолу. Загледа их.

БРАНКО: *(Војницима)*
 Брже! Брже!

Војници сџављају Луку на носила и износе. Вођа њајроле усџосџавља везу са Оџеративним штабом.

ВОЂА Оперативни?!... Овде Дреница. Друг Бранко Поповић жели
 ПАТРОЛЕ: да разговара.

Бранко њрилази џелефону. Док Бранко разговара са оџеративним штабом, Скендер лагано скида ођригач, оџасач са револвером, шињел, изува се.

БРАНКО: Бранко Поповић... Ти си. Слушај, тачно је, забили су нам и ови нож у леђа као Полуђа и Воца. Побили си нам најбоље џуде Луку Ракића, Ратомира Белића и Шабана Салиђа. Јелена Хоџи... Она се спасла бекством кроз прозор, храбро се вратила и обавестила... Скендер Хоџи је комесар батаљона... Да, он је њен муж. Ја сам их венчао. Имају близанце од петнаест дана... Шта ти пада напамет? Он се овог часа вратио из Србице... Био је на састанку партијског повереништва. Јунуз је искористио његово одсуство... Слушај, ја сам га четрдесетпрве довео у партизане. Ја гарантуђем за њега...

(Јелени)

Оперативни штаб жели да разговара с тобом.

Јелена њрилази и узима слушалицу.

ЈЕЛЕНА: Јелена Хоти...

(Дуџо слуша)

Састанак је изненада заказао комадант омладинског батаљона Јунуз Абдулаху. Било нас је четворо. Упао је пушкомитраљезац Фарух Исмаили и отворио ватру на нас... Вероватно није хтео да пуца у мене зато што сам жена. Само балисти убијају жене... Можда... Скендер је јутрос рано отпутовао у Србицу на њихов позив. Није знао за састанак. Разумем...

(Пружа Бранку слушалицу)

БРАНКО: (Узима слушалицу)

Реци...

(Дуџо слуша)

Ако не верујемо једни другима, никад нећемо изаћи на крај. Примам сву одговорност за Скендера... Тучемо са са Полужом... Ценим да има преко осам хиљада људи. Без појачања нећемо изаћи на крај с њима. Омладински ће сигурно ударити нашим с леђа... Мало нас је овде... Разумем!

(Сћушћиа слушалицу)

Скендер Хоџи лаганим кораком одлази до џабле и окреће се лицем њрема Бранку.

БРАНКО: Шта је, куме?!

Смиља излази. Војници износе џоследњеџ џоџинулоџ, Вођа џаџроле излази за њима. Јелена узима децу и лагано излази. Бранко узима Скендеров оџасач са револвером, џрилази и даје му џа.

БРАНКО: Ја ћу се побринути за жену и децу. Познајеш овај крај боље од мене. Морам их спречити да ударе нашим с леђа.

СКЕНДЕР: Разумем!

Бранко излази. Скендер се у ходу облачи и излази.

ДРУГИ ЧИН

Дођађа се у Албанији крајем четрдесетих и почетком педесетих година.

СЦЕНА 1

Албанска граница. Скендер испред два војника са упереним пушкама. Долази албански официр.

ОФИЦИР: Име?!

СКЕНДЕР: Скендер Хоти.

ОФИЦИР: Балиста?

СКЕНДЕР: Не.

ОФИЦИР: Комуниста?

СКЕНДЕР: Да.

ОФИЦИР: Које партије?

СКЕНДЕР: Комунистичке.

ОФИЦИР: Чије комунистичке партије?

СКЕНДЕР: Постоји само једна Комунистичка партија.

ОФИЦИР: Југословенска?

СКЕНДЕР: Не.

ОФИЦИР: Сад ћеш и ти да ми кажеш како се не слажеш са Титом и његовом кликом и да као комуниста и Шиптар не можеш да поднесеш што ти злочинци желе да претворе Албанију у југословенску колонију?

Скендер ћући.

ОФИЦИР: Сви Удбини агенти певају исту песму. Чекали смо те. Недељу дана те чекамо...

Скендер ћући.

ОФИЦИР: Причај!

СКЕНДЕР: Шта да причам?

ОФИЦИР: Све!

- СКЕНДЕР: Зовем се Скендер Хоти....
- ОФИЦИР: *(Прекида ља)*
Који је данас датум?
- СКЕНДЕР: Први мај.
- ОФИЦИР: Па, срећан празник, комунисто!
- СКЕНДЕР: Такође.
- ОФИЦИР: Која година?
- СКЕНДЕР: Четрдесет девета.
- ОФИЦИР: Ти си пет хиљада први од јула прошле године. Причај!
- СКЕНДЕР: Рођен сам у Скадру...
- ОФИЦИР: *(Прекида ља)*
Име!
- СКЕНДЕР: Зовем се Скендер Хоти. Рођен сам у Скадру двадесет четврте године. У партизанима од четрдесет прве.
- ОФИЦИР: Чин?
- СКЕНДЕР: Поручник.
- ОФИЦИР: Питам те који сад имаш чин?
- СКЕНДЕР: Четрдесет седме сам демобилисан.
- ОФИЦИР: Озна?
- СКЕНДЕР: Да.
- ОФИЦИР: А после?
- СКЕНДЕР: Хтели су да ме шаљу на школовање у Москву, али разболео сам се од туберкулозе.
- ОФИЦИР: И већ си се излечио?
- СКЕНДЕР: Да
- ОФИЦИР: Од четрдесет седме до сад си био у болници?
- СКЕНДЕР: Три месеца сам био у санаторијуму, а после сам распоређен на политичку дужност.
- ОФИЦИР: Знамо ми како се школују шпијуни. Све вас прво шаљу у санаторијум.
- СКЕНДЕР: У Албанију сам дошао по слободној вољи.

Официр као њрелисџава неку дебелу свеску. Заусџави се на једној сџираници. Склоџи свеску.

ОФИЦИР: Имам те на списку. Причај!

СКЕНДЕР: Све сам рекао.

ОФИЦИР: Ожењен?

СКЕНДЕР: Не.

ОФИЦИР: Шпијунима не дозвољавају да се жене.

СКЕНДЕР: Жена ми је погинула четрдесет пете у априлу. Убили су је балисти на мучки начин.

ОФИЦИР: Да ниси кренуо да им се светиш? И тако не знамо шта ћемо са тим олошем.

СКЕНДЕР: Ја се не светим.

ОФИЦИР: Имаш ли децу?

СКЕНДЕР: Два сина.

ОФИЦИР: Колики су?

СКЕНДЕР: Четири године.

ОФИЦИР: Иди!

СКЕНДЕР: Куда да идем?

ОФИЦИР: Само право.

СКЕНДЕР: Пошао сам за Тирану...

ОФИЦИР: Сви путеви воде у Тирану.

Скендер крене. Војници реџеџирају џушке. Скендер сџаје.

ОФИЦИР: Не ваља да окрећеш леђа! Кад неко тако хода као ти, отпозади ми личи на шпијуна!

Скендер се окреће официру. Официр уџери џишиџољ у њеџа.

ОФИЦИР: Све си лагао! Много вас је шпијуна! Ликвидирамо вас још на граници!

Скендер џуџи.

ОФИЦИР: Лажеш да имаш децу!

СКЕНДЕР: Дошао сам по слободној вољи зато што се не слажем са политиком коју Југославија води према братском Совјетском савезу и према Албанији.

ОФИЦИР: У књизи о теби пише друго. Све вас имамо на списку!

СКЕНДЕР: Рекао сам истину.

ОФИЦИР: Ко те је довео до границе?

СКЕНДЕР: Сам са дошао.

ОФИЦИР: Био си у Албанији?

СКЕНДЕР: Само сам рођен.

ОФИЦИР: *(Одложи њишиџољ)*
Добро дошао у Албанију. Ово је слободна земља. Сваки пут којим кренеш, добар је.

Војници одвезују Скендеру руке.

ОФИЦИР: Срећан пут!

Скендер одлази.

СЦЕНА 2

Тирана. Улица.

Скендер шеџа. Прилази му Бећир Беџоли, официр албанске војске.

БЕЋИР: Друже комесаре!

Скендер застаје и гледа га.

БЕЋИР: Зар ме се не сећаш? Курир Бећир.

СКЕНДЕР: Бећир.

Пољубе се.

БЕЋИР: Чуо сам да си стигао у Тирану. Многи наши су овде.

СКЕНДЕР: Ја сам у Тирани само три дана. Још се не сналазим. Од кад си ти овде?

БЕЋИР: Од четрдесет пете. Дошао сам чим се рат завршио да обучавам албанску војску. Скоро сви су се вратили у Југославију, али ја сам остао кад сам схватио да су југословенски зликовци Тито и његова клика показали право лице.

СКЕНДЕР: Порастао си, Бећире. Постао си човек.

Поред њих пролазници носе џушке иако су у цивили.

БЕЋИР: Наши који те не знају једва чекају да те упознају. Где си се сместио?

СКЕНДЕР: У хотелу. Чекам да ми Партија да неко задужење.

БЕЋИР: Био си велики ратник. Такав човек нам је потребан. Сваког часа треба да се вратимо у Југославију и наставимо борбу. Сад имамо искусног ратника који ће да нас води.

СКЕНДЕР: Бећир, зар није било доста рата?

БЕЋИР: Друже комесару...

СКЕНДЕР: Бећир, порастао си.

Пружа му руку, здрави се са њим и одлази.

СЦЕНА 3

Тирана. Улица.

Скендер шеџа. У сусрећ му долази Бећир са Радованом Ивошевићем, емигранћом главним уредником емигранћског листа "За Слободу", Миловом Ристић, емигранћкињом, Радовановом сарадницом, Емином Беголи, женом и Ержиком Јаноши, шехничарком које је дошла у Албанију у оквиру шехничке помоћи и осћала после резолуције ИБ-а.

БЕЋИР: Друже комесару!

Скендер сћаје.

СКЕНДЕР: Здраво, Бећир!

БЕЋИР: Да те упознам са нашима.
(Показује их редом, а они му сви пружају руку)
Радован Ивошевић, наш партијски вођа и уредник нашег листа "Per Liria". Емина моја жена. Другарица Милева Ристић је десна рука Радованова. Ержика Јаноши је шеф нашим радницима у фабрици памука.

Скендер се здрави са свима.

БЕЋИР: Причао сам им о теби. Једва су чекали да те упознају.

ЕМИНА: Па, како је тамо, друже Скендере?

СКЕНДЕР: Тако...

РАДОВАН: Како може да буде. Народ нестрпљиво чека да га братски Совјетски Савез ослободи тираније. Друзе видећемо се. Извини, сад журимо.

Радован, Милева и Ержика одлазе.

БЕЋИР: Он ти је овде најкрупнија зверка од наших. Био је секретар једног од највиших људи у Југославији. Свима нам даје моралну подршку. Врата ЦК Албаније су му увек отворена. Може и код Енвер Хоџе кад хоће.

СКЕНДЕР: Бећир, ниси ми рекао да си ожењен. Другарице, одакле си?

ЕМИНА: Из Високог. Дошла сам четрдесет шесте уз техничку помоћ. Онда сам срела Бећира... Бећир, болан, позови друга да дође код нас да нам види децу. Имамо две ћеркице...

БЕЋИР: Комесаре, још си у хотелу?

СКЕНДЕР: Чекам...

БЕЋИР: Видећемо се.

Хвајџа Емину њод руку. Одлазе.

Тирана. Улица.

Скендер шејџа. Прилазе му Бећир и Радован.

РАДОВАН: Скендере, одлучили смо да те шаљемо у Југославију.

СКЕНДЕР: У Југославију?

РАДОВАН: Идеш ових дана у Пећ са још наша два друга. Добићете униформе југословенске војске. Шта мислиш о Милоњи Поповићу?

СКЕНДЕР: Из Витомирице или Дечана?

РАДОВАН: Ниједног не познајем лично. Нисам ратовао на Косову.

СКЕНДЕР: Оба су официри.

РАДОВАН: Он ће вас сачекати. Са њим је договорено које људе треба ликвидирати у Пећи и околини. Само се поуздајте у њега. Чим завршите задатак, пребациће вас овамо. Сутра у подне да си код мене у редакцији!
(*Одлази*)

СКЕНДЕР: Где је редакција?

- БЕЋИР: Нас двојица ћемо се састати у пола дванаест. Доћи ћу по тебе у хотел.
- СКЕНДЕР: Бећир, мени су жену мучки ликвидирали. То није рат.
- БЕЋИР: Тако је партија одредила.
- СКЕНДЕР: Која партија? Ја не идем. Дошао сам у Албанију да живим мирно.
- БЕЋИР: Скендере, знаш да те волим и ценим. Био си ми политички комесар... Неће бити добро ако не прихватиш. Следује ти политичка конфинација, логор, мочваре...
- СКЕНДЕР: Ако тако мора.
- БЕЋИР: За покушај бекства, казна је смрт. Још ником није пошло за руком да побегне...
(Одлази)

СЦЕНА 4

Лоџор.

Десетак лоџораша и лоџорашница. Албански полицајац доводи Скендера. Показује му да оћвори ћорбу. Скендер оћвара ћорбу и вади из ње све. Међу сћварима је и неколико књига и десетак ћаклица цигаретта. Полицајац одваја на сћрану књиге и цигаретте. Остћавља му само једну ћаклицу. Кући књиге и цигаретте и одлази. Скендер враћа сћвари у ћорбу. Чим полицајац измакне, око Скендера се сјатте лоџораши. Неко време ћа ћледају ћућке. Скендер оћвара ћаклицу цигаретта и све их служи. Лоџораши узимају цигаретте и разилазе се ћућке. Остћају само лоџораш Јанез Кавчич и лоџорашница Рада.

- ЈАНЕЗ: Ја сам Јанез Кавчич.
- СКЕНДЕР: Словенац...
- ЈАНЕЗ: Словенац...
(Одлази)
- СКЕНДЕР: А ти?
- РАДА: Дај ми још коју цигарету. Опраћу ти кошуљу и панталоне.
Рада лоџорашница је у друћом сћтању. Скендер ћо заћази.
- СКЕНДЕР: За мужа?

- РАДА: За мене. Немам мужа.
- СКЕНДЕР: Остао је у Југославији?
- РАДА: Покушао је да бежи. Ови су га стрељали.
- СКЕНДЕР: Није добро да пушиш.
(Даје јој цигаретџе)
- РАДА: Колико година?
- СКЕНДЕР: Не знам... Нису ми рекли. Послали су ме у политичку конфинацију... на политичко преваспитавање...
- РАДА: Видећеш како се овде преваспитава. За три месеца ће ти сви зуби поспадати. Онда ће ти уградити грамофон у уста и стављаће плочу коју они желе. Боље да си живео ко човек у Тирани, па колко се живи, нек' се живи. Кад си из Југославије?
- СКЕНДЕР: Пре двадесетак дана.
- РАДА: Са' ћеш и ти да нам причаш како су упали Руси и већ стигли до Загреба. Од кад вас доводе овде, требало је да су већ у Паризу.

Долази полицајац.

- РАДА: Изударај га! Спопао ме да ме испитује!
(Скендеру)
Шпијунчино удбовска!

Полицајац удара лоџорашицу кундаком и ојџера је.

СЦЕНА 5

Лоџор. Гувно.

Скендер, Јанез, Рада и остали лоџораши џрче у круџ по џанком слоју сламе. Са сџране сџоји полицајац с џушком и надџледа их. Рада се заврџи у џлави. Падне. Скендер је диџе. Она џочне да џрчи у сџројном смеру. Полицајац џрилази и џрубом џокрејом је окрене да џрчи у џравцу смера казаљке на сџџу.

- РАДА: (Хисџерично)
Млатимо празну сламу!

Полицајац је хваиша за косу и извлачи из круџа. Одводи је шкукући је. Јанез седа.

ЈАНЕЗ: Не могу више. У праву је. Млатимо празну сламу... Донели су нам сточну простирку да из ње истерамо зрно жита.

Скендер га подиже.

СКЕНДЕР: Трчи, ти ниси у другом стању.

ЈАНЕЗ: Јесам! Родићу киклопа!

Дошрчава полицајац.

ПОЛИЦАЈАЦ: Живео Енвер Хоџа!

Сви сјају и скандирају. Живео Енвер Хоџа! Живела Албанија! Живео Сјаљин! Сјаљин-Енвер! Сјаљин-Енвер!

Долазе Радован Ивошевић и Милева Рисић.

РАДОВАН: Ударнички, другови, ударнички! Нека се зна кога је братска Албанија прихватила у своје мајчинско крило! Сад вршемо жито, сутра ћемо у ослободилачки рат у отаџбину! Борићемо се раме уз раме са браћом Совјетима! Ослободићемо наш напаћени и подјармљени народ од оне банде, оних тирана Тита, Кардеља, Ђиласа и џелата Ранковића! Данас сам обишао сва гувна. Уверио сам се да међу нашом сабраћом и истомишљеницима влада висок морал и спремност да се жртвује живот за Партију и Отаџбину! Лично ћу обавестити друга Енвера Хоџу о високом борбеном и радном моралу наших људи!

Сви скандирају: Енвер Хоџа! Енвер-Сјаљин!

МИЛЕВА: Ја посебно одајем признање другарицама које раме уз раме са друговима извршавају све задатке које им славна Партија налаже! Само напред, другарице и другови! Напред у нове подвиге!

Радован и Милева одлазе а лоџораши насјаваљају да шрче у круџ.

Лоџор. Гувно.

Скендер и Јанез дрвеним шророгим вилама скуиљају сламу. Наилази лоџораши. Засјаје подале од њих. Јанез му шриђе, измења неколико реченица са њим и враћа се.

ЈАНЕЗ: Скендере, ти си поштен човек...

СКЕНДЕР: Решио си да бежиш. Нећеш стићи ни до мочваре. Још ником није успело...

ЈАНЕЗ: Не могу више. Пасуљ, пасуљ, пасуљ...
 СКЕНДЕР: Он је балиста.
 ЈАНЕЗ: Мени је свеједно, Ја нисам овде из политичких разлога. Било ме је срамота да причам.. Побегло са од жене. Био сам ожењен у Титограду. Дивљачки ме је тукла сваки дан без разлога. Побегло сам. Случајно сам залутао у Албанију...
 СКЕНДЕР: Он је провокатор. Ради за њих. Навукао те је да би им се додворио.
 ЈАНЕЗ: Води ме у Грчку. Без њега немам никакве шансе. Он познаје крај до границе.
 СКЕНДЕР: Јеси ли ти икад чуо за балисте?
 ЈАНЕЗ: Морам...
 СКЕНДЕР: Словенац, далеко је Словенија.
 ЈАНЕЗ: *(Баца виле)*
 Ако наиђу, реци да сам отишао поред тебе напоље.
 СКЕНДЕР: Словенац, срећно.
Јанез одлази са лоџорашем.

 СЦЕНА 6

Лоџор.

Два војника. Долазе лоџораше, лоџораше и два полицајца с пушкама истражују Јанеза испред себе. У завезаним рукама држи црпач сојенице. Лоџораше и лоџораше бију Јанеза. Скендер се издваја по страни. Војник, који је у овом случају судија показује руком да престану. Лоџораше и лоџораше се мало повлаче. Војник који у овом случају представља војног шурџиоца, прилази Јанезу и узима му црпач из руке. Загледа га... Враћа се на своје место.

ТУЖИЛАЦ: *(Скендеру)*
 Ти!

Скендер иштући неколико корака.

ТУЖИЛАЦ: Преведи окривљеном да ће му судити војни суд Народне Републике Албаније.

СКЕНДЕР: Јанез, судиће ти војни суд Народне Републике Албаније.

Тужилац високо подиже цртеж.

ТУЖИЛАЦ: Овај цртеж представља план фабрике пиринча.
(Скендеру)
Преведи.

СКЕНДЕР: Цртеж представља план фабрике пиринча.

ТУЖИЛАЦ: У име Народне Републике Албаније оптужујем Јанеза Кавчича да је покушао бекство у Југославију и да је са собом понео план фабрике пиринча у циљу извршавања постављеног шпијунског задатка од стране Удбе. Предлажем да окривљеног суд осуди на смрт стрељањем због непријатељске делатности против Албаније и шпијунаже у корист Тита и његове клике. Преведи.

СКЕНДЕР: Словенац, оптужује те да си се бавио шпијунажом против Албаније и да си због тога понео овај цртеж фабрике пиринча. Предлаже да будеш осуђен на смрт стрељањем.

ЈАНЕЗ: Разумео сам. Реци им да нисам више могао да поднесем да једем само пасуљ. На цртежу је обична кућа. Хтео сам да је покажем деци кад стигнем у Југославију. То је успомена...

СКЕНДЕР: *(На албанском)*
Оптужени изјављује да није покушао бекство из политичких разлога. Пожелео је децу у Југославији. Зато је нацртао кућу да им покаже какве су куће овде.

СУДИЈА: Војни суд Народне Републике Албаније осуђује Јанеза Кавчича на смрт стрељањем. Окривљени се бавио непријатељском делатношћу и шпијунажом у корист Југославије а све у циљу подривања безбедности и суверенитета Народне Републике Албаније. Пресуда ће бити извршена одмах.
Преведи.

Скендер погледа Јанеза.

ЈАНЕЗ: Разумео сам...

Јанез испуца неколико корака у страну. Два полицајца га стрељају.

Пауза.

СЦЕНА 7

Лоџор.

Лоџораши постоје у два реда. Сви су окренути на страну одакле долазе Радован Ивошевић, Милева Рисевић, Бећир Беџоли, његова жена Емина и Вукашин Појовић, високи југословенски официр који је четрдесет осме емигрирао авионом у Совјетски Савез, а сад авионом дошао у посету Албанији. Са њим је Лирија Пеку. Испред њих довршава албански официр.

ОФИЦИР: Живео Совјетски Савез! Живео друг Стаљин!

Сви скандирају: Живео Совјетски Савез, Живео Стаљин!

ОФИЦИР: Живела Албанија! Живео Енвер Хоџа!

СВИ: Живела Албанија! Живео Енвер Хоџа! Енвер-Стаљин!
Енвер-Стаљин!

Вукашин подиже руке у вис у знак одобравања. Пљешће. Сви пљешћу.

РАДОВАН: Другови и другарице, управо је стигао наш друг Вукашин Поповић из Москве да нам пренесе братске поздраве народа Совјетског Савеза. Имао је сусрет са највишим албанским руководиоцима, али није заборавио ни вас који изграђујете ову братску земљу која нам је у нужди подарила своје огњиште док не кучне час да кренемо у отаџбину да је ослободимо тираније.

ВУКАШИН: Поносан сам на вас, другарице и другови! Свуда се види дело ваших руку. Заједно са вредним албанским народом претварате мочваре у плодне оранице. И другарица Лирија Пеку вам у име државе Албаније са највишег партијског врха одаје посебно признање. Стотинама хиљада нас има у Совјетском Савезу. И ми смо тамо осветлили образ Партији и са нестрпљењем очекујемо да се спојима с вама с југа у херојском Београду и коначно сперемо блато са лица наше славе Партије, да јој повратимо образ пред великим Стаљином, Енвер Хоџом и осталом браћом социјалистичког блока. Очистићемо нашу отаџбину од шпијуна Лондона и Вашингтона који нису презали да пљуну у лице мајци Русији из чије су утробе изашли. Осветићемо се тим Турцима, тим ревизионистима, тим издајницима!

МИЛЕВА: Живео друг Стаљин!

СВИ: Живео!
ЛИРИЈА: Живео Енвер Хоџа!
СВИ: Живео!

Вукашин прошећа између лоџораши. Засјаје код Скендера.

ВУКАШИН: Друзе...
СКЕНДЕР: Скендер Хоти.
РАДОВАН: Борац од четрдесет прве. Дошао је у мају прошле године из Југославије. Распоредили смо га овде да као свестан припадник наше Партије политички уздиже остале наше другове и другарице.
ВУКАШИН: Пише ли он за наше новине?
РАДОВАН: Писаће.
ВУКАШИН: У нашим новинама треба да се види што више чланака наших људи који су познати у Југославији... Наш подјармљени народ треба да зна да није сам. Сви треба да пишу.
РАДОВАН: До сад нисмо имали довољно инструкција шта да пишемо.
ВУКАШИН: Велики Стаљин је именом и презименом обележио издајнике.
РАДОВАН: Тито, Кардељ, Ђилас и Ранковић!
ВУКАШИН: Удрите по њима дрвљем и камењем онако како они то заслужују!

Вукашин се окреће и одлази, а за њим Радован, Милева, Лирија и Бећир. Емина остјаје и њрилази Скендеру.

ЕМИНА: Болан, Скендере, годину и по дана нисам знала шта је с тобом. Понела сам ти неколико колачића.
(Трија му замошуљак у руку!)
Боже, какве су ти руке...
СКЕНДЕР: Ради се...
ЕМИНА: Који су му браћа?
СКЕНДЕР: Чија браћа?
ЕМИНА: Вукашинова.
СКЕНДЕР: Поповићи. Они су у суседном месту.

ЕМИНА: Бећир каже да је Вукашин дошао чак из Русије авионом само да би их ишчупао одавде и одвео са собом. Он је био пилот. Побеглао је четрдесет осме авионом.

СКЕНДЕР: Није згодно да будеш овде са мном.

ЕМИНА: Бећир ми је рекао да га сачекам с тобом. Од јуче ми је само причао о теби. Рече ми да имаш децу.

СКЕНДЕР: Два сина.

ЕМИНА: Како се зову?

СКЕНДЕР: Марко и Фадил. Рођени су истог дана, заједно...

ЕМИНА: Близанци... Бећир каже да ти је жена Српкиња.

Скендер ћуши.

ЕМИНА: Напустила те? Одрекла те се што си побеглао у Албанију?

СКЕНДЕР: Одавно је мртва... Скоро седам година. Балисти су је убили...

ЕМИНА: Па ко ти, болан, гаји синове?

СКЕНДЕР: Не знам... Ваљда су код брата у Титограду.

ЕМИНА: И ти издржаваш... Не знаш ништа о својој деци... Ни моја мајка не зна ништа о мени... Не зна ни да ли сам жива, да сам се удала, да и ја имам децу... Али, добро нам је овде, добро је, добро је...

Прилази им Бећир.

БЕЋИР: Емина, иди код другарице Лирије и другарице Милеве.

Емина одлази.

БЕЋИР: Дала ти је колаче.

Скендер пошврдно клима главом.

БЕЋИР: Друзе комесару, овде је све лаж. Данас трулиш ти у овим мочварама, сутра ћу и ја и моја деца. Вукашин је дошао из Совјетског Савеза да одведе своју браћу.

СКЕНДЕР: Бећире ниједна партија на свету није састављена од све самих поштених и храбрих људи. Они су високи руководиоци, знају шта раде...

БЕЋИР: Слушај, Скендере. Један живот ти из рата дугујем. Одлучио сам да ти поверим живот и своје деце и своје жене. Издејствовао сам да те врате у Тирану и запосле у станицу

за откуп лековитог биља. Чим се укаже прилика, омогући ћу ти да се са мојом децом и женом пребацим у Југославију, а са мном шта буде. Нисам ништа згрешио према Југославији, али свестан сам да ми сад тамо није место. Покушаћу да се пребацам у Грчку... Ваљда ћу се некад срести са женом и децом.

СКЕНДЕР: Бећир, не разумем о чему причаш.

БЕЋИР: Добро се познајемо. Чим сам те видео у Тирани, одмах ми је било јасно да ниси дошао зато што си издао своју партију. Ти си човек који неће никад издати. И албанском руководству је то јасно. Знају зашто си овде, али пуштају те, очекују да преко улове тебе крупнију зверку, а онда ће лако и с тобом.

СКЕНДЕР: Бећир, стварно не разумем о чему причаш. Овде ми је добро. Навикао сам на тешке послове. Са Југославијом сам се поздравио заувек. У овој земљи сам рођен.

БЕЋИР: А радио станица? Чему ти служи радио станица?

СКЕНДЕР: Немам никакву радио станицу.

БЕЋИР: Друже комесару... Све знам. Успео си једном да се спустиш до мора, до саме руске базе. Али, узалуд си покушавао да успоставиш везу са Југославијом. За њих си већ отписан. Променили су фреквенцију, убеђени су да си их изиграо. Али, кад се вратиш, испричаћеш им да Стаљин овде прави базе, мада то за њих није никаква новост. Ја ћу ти дати да им покажеш што не знају. То је цена да ми спасеш породицу.
(Одлази)

СЦЕНА 8

Лоџор.

Скендер се сирема за њуи у Тирану. Пакује сивари. Прилази му Рада. Делује избезумљено.

РАДА: Сахранила сам дете.

СКЕНДЕР: Заједно смо га сахранили. Било је то прошле јесени чим се родило.

- РАДА: Опет сам га сахранила. Докле год ја сахрањујем, значи да мене не сахрањују.
- СКЕНДЕР: Радо, покушај да више не мислиш на те ствари. Ево, ја данас путујем у Тирану. Дали су ми тамо да радим. Чуо сам да ће и остале наше вратити у Тирану и дати им посао.
- РАДА: Свеједно ми је.. И Тирана је логор... Желим у Крушевац.
- СКЕНДЕР: Можда ће доћи време да се вратиш и у Крушевац.
- РАДА: Ти ми то говориш, битанго! Ђубре једно! По целу ноћ слушаш радио Београд и после продајеш логорашима вести. Ја нисам имала пара. Дала бих ти све да си ми тражио за једну лепу вест...
- СКЕНДЕР: *(Дуго је зледа)*
Тачно је да сам слушао Радио Београд. Нисам продавао вести, већ сам их говорио оним ау које сам имао поверења. Вести су повољне.
- РАДА: Сви те мрзе...
- СКЕНДЕР: Радо...
- РАДА: Ђубре, и ти ме напушташ.
(Вади нож из ње и забија га свом снагом себи у стомак)
Немој да одеш док ме не сахраниш. Умеш ти то...
(Руши се)

СЦЕНА 9

Тирана. Улица.

Скендер шетња. Пролазници у цивили су са њушкама преко рамена.

СЦЕНА 10

Редакција листа "За слободу".

Емина је сама. Нешио куца на машини. Улази Скендер. Емина устјаје иза машине. Сјаје испред њега. Дуго ћути.

ЕМИНА: Не знам где је Бефир.

Скендер ћути.

ЕМИНА: Претпрошле ноћи су дошли по њега...

Скендер ћути.

ЕМИНА: Па како ти је? Скендере, у тој станици за откуп лековитог биља?

СКЕНДЕР: Добро, добро... Песма је сад...

Улазе Радован Ивошевић и Милева Рисџић.

РАДОВАН: Пази, стигао нам и друг Скендер. Па, како је, друже?

СКЕНДЕР: Добро, добро...
(Пружа руком исписан табак харџије)
Донео сам чланак.

Радован узима чланак и даје га Милеви.

РАДОВАН: Прочитај.

Милева узима чланак и чита.

РАДОВАН: Емина, хитно ћеш однети пошту у Централни комитет. Даћеш га лично другарици Лирији Пеку.

ЕМИНА: Нема мога Бефира...

РАДОВАН: Немој ником другом да дајеш пошту.

ЕМИНА: Друже Радоване, нема мога Бефира...

РАДОВАН: Шта је са Бефиром?

ЕМИНА: Нема га...

РАДОВАН: Он је војник, официр. Неће ваљда женетини полагати рачуне!

МИЛЕВА: Скендере, шта је ово?

СКЕНДЕР: Чланак који сте тражили од мене.

МИЛЕВА: Чланак о Аденауеру?!

Радован зграби чланак од Милеве. Нервозно га прелећи погледом.

- РАДОВАН: Чланак о Аденауеру! Шта мислиш, ко смо ми овде? Тражио сам да пишеш о Титу, Кардељу, Ђиласу, Ранковићу!
- СКЕНДЕР: Чланак о Аденауеру сам превео из московске “Правде”.
- РАДОВАН: Није овде наше да пишемо о Немцима.
(Поцепа чланак)
Уосталом, откуда ти знаш руски?
- СКЕНДЕР: И ја сам научио понешто у животу...
(Пође)
- РАДОВАН: Друже!
- СКЕНДЕР: Никад се нисам бавио првљавим работама.
(Изази)
- РАДОВАН: Бећир је луд! Кога нам је ово довео! Овај је за ликвидацију, а не да пише чланке за наш лист.

СЦЕНА 11

Редакција листа “За слободу”.

Емина ситоји укочено поред прозора. Радован диктира Милеви.

- РАДОВАН: ... Само смо привремено ван граница наше отаџбине, али наши редови су збијени, срце оних другова који су у братском Совјетском Савезу куца као и наше који смо у братској Албанији, куца све брже и брже, јер се приближава одсудни час када ћемо се поново наћи сви заједно у нашој ослобођеној отаџбини. Тачка.
- МИЛЕВА: Реченица је предугачка.
- РАДОВАН: Само ти пиши.
- Улази Ержика. Узбуђена је.*
- ЕРЖИКА: Зар ви не знате?
- РАДОВАН: А шта то, другарице Ержика?
- ЕРЖИКА: Бачена је бомба на Руску амбасаду.
- РАДОВАН: Шта би се друго и могло очекивати од зликоваца у Београду.
- ЕРЖИКА: Бачена је овде у Тирани. Морала сам да се склоним. Нисам знала где ћу. Рачунам да је овде најсигурније.

- РАДОВАН: Шта булазниш, гњидо? Чуј, у Тирани бомба на Руску амбасаду. Овде си дошла да шириш дезинформације и гнусне лажи. Ко би овде могао да баца бомбу на Руску амбасаду. Удба! Не може овде Удба да вршља! О томе ћемо, другарице Ержика посебно.
- ЕРЖИКА: Слушај ти, Радоване, доста ми је твојих празних тирада! Ја сам овде још од четрдесет пете својом вољом, а не што сам из политиких разлога побегла из Југославије главом без обзира као ти. Ти си гњидо. Имала сам десет наших жена у фабрици. Две су се обесиле. Две су умрле. Две су нестале без трага. А ти ме тераш да се бавим пропагандом, да пишем те усране чланке.
- РАДОВАН: Завежи, другарице Ержика!
- ЕРЖИКА: Немој више никад да си ме назвао гњидом.
- Улази Лирија Пеку, млада жена са њоомаклом њрудноћом.*
- ЛИРИЈА: Пролазила сам, па сам свратила... Мислим да вама Југословенима неће ништа.
- РАДОВАН: Другарице Лирија...
- ЛИРИЈА: Боље је да одем кући код своје деце.
(*Излази*)
- МИЛЕВА: Шта је то сад, друже Радоване?!
- ЕМИНА: Знала сам чим мога Бећира нема.
- РАДОВА: Настављамо да радимо као да ништа није било.
- МИЛЕВА: Тражим објашњење!
- РАДОВАН: Јеси ли ставила тачку?
- МИЛЕВА: Јесам, али заувек.

СЦЕНА 12

Тирана.

Зајвор у ноћи њосле бацања бомбе на Совјетску амбасаду. Скендер Хојџи и Несџи Гејџа, шофер једне сџиране амбасаде, иначе Албанац из Тиране. Несџи се џиресе. Избезумљен је. Скендер џа џосмајџра. Вади џакло џиџаретџа. Нуди џа. Несџију се џако џиресе рука да исџусџи џиџаретџу.

- НЕСТИ: Мене ће сигурно стрељати. Бачена је бомба на Руску амбасаду...

Скендер реагује као да не сна ништа о њој.

СКЕНДЕР: Нисам знао...

Из подрума се чује крајак рафал. Тук Јакова се појављује на вратима.

ТУК: Нести Гега!

Нести погледа Скендера као да од њега очекује заштити. Скендер је миран.

НЕСТИ: Ја сам обичан шофер. Имам жену и троје деце. Радим оно што ми је партија наредила. Ја не знам ко је бацио бомбу на Руску амбасаду. Ја сам невин! Само сам обичан шофер. Шофер..., шофер, шофер...

ТУК: Нести Гега!

НЕСТИ: *(Одлазећи за Тук Јаковом)*
Ја сам само обичан шофер. Моја жена, моја деца...

После неколико тренутака улази официр Имер Пеко. Долази до столице, ставља штапољ на сто, гледа Скендера.

ИМЕР: Име?

СКЕНДЕР: Скендер Хоти.

Имер заћали цигарету. Излази остављајући револвер на столу. Скендер гледа револвер. Смешка се. Јасно му је да је у његовој провокација. Имер се враћа.

ИМЕР: Агент Удбе?

Скендер ћути.

ИМЕР: Када си дошао у Тирану?

СКЕНДЕР: У октобру прошле године?... Био сам и у мају четрдесет девете кад сам дошао из Југославије...

ИМЕР: Где радиш?

СКЕНДЕР: Радим на откупу лековитог биља.

ИМЕР: Значи, писмен си?

СКЕНДЕР: Писмен.

ИМЕР: Шта си радио данас?

СКЕНДЕР: Устао сам ујутро, обријао се, обукао се и отишао на посао. На послу сам био до два сата. Онда сам се вратио кући, ручао... После сам изашао на улицу да се прошетам...

ИМЕР: Јеси ли некуд излазио из канцеларије?

СКЕНДЕР: Нигде.
ИМЕР: Ко може да ти сведочи?
СКЕНДЕР: Људи који раде са мном.
ИМЕР: Значи, до два сата ниси излазио из канцеларије?
СКЕНДЕР: Част ми, нисам.
ИМЕР: С ким си се састајао данас?
СКЕНДЕР: Ниским.
ИМЕР: Никог ниси срео?
СКЕНДЕР: Никог не познајем осим људи који раде са мном.
ИМЕР: А Југословене?
СКЕНДЕР: Њих не подносим.

Имер му њрилази и удара ѓа неколико њуџа.

ИМЕР: А сад причај отпочетка.

Скендер љуџи.

ИМЕР: Причај!
СКЕНДЕР: Шта има да се прича?
ИМЕР: Шта си био у Удби?
СКЕНДЕР: Поручник.
ИМЕР: Све си напустио да би дошао у Албанију да постанеш службеник лековите траве?
СКЕНДЕР: Добро је ово што радим. Партија је тако одредила.
ИМЕР: Причај или да те изувам!

Скендер љуџи. Тук Јакова убацује Неру у иследничку собу.

ИМЕР: Тук, шта ћеш ти овде са њом?

Тук Јакова одлази љуџке.

НЕРА: Мене нешто питаш?

Имер љуџиџио излази.

НЕРА: Имаш да припалим?
СКЕНДЕР: Не дају овде да се пуши.
НЕРА: Од њих цвикаш? Они су олош. Дај цигару!

Скендер не реагује. Нера му завлачи руку у џеј и вади њаклу циџаретиџа и шибицу. Одмах џриџали. Пуши са уживањем.

НЕРА: Откад јој нисам осетила мирис.
(Показује њаклицу)
И овако ти више неће требати.

Сџавља је у џеј. Имер се враћа. Прилази Нери и набиџа јој циџаретиу у усџа.

НЕРА: Ја сам поштена жена! Шта ја имам везе са вама?!

ИМЕР: Лези доле! Руке на леђа!

Шуџине је. Она џадне џоџрбушке и сџави руке на леђа. Улазе Соња, лекарка и њен муж Крсто Тендоси.

ИМЕР: Тук, шта је ово?! Како да радим?!

Не добиџа одговор.

СОЊА: Имер, Крсто је допутовао из Драча данас у пет сати.

ИМЕР: Докторко, не можемо пред овим да разговарамо.

КРСТО: Соња, не мешај се.

СОЊА: Крсто, Имер мене познаје. Децу му лечим.

КРСТО: Рекао сам да ништа не говориш.

СОЊА: (Хисџерично)
Ово је забуна! Сви знају ко је Крсто Тендоси!

КРСТО: Завежи!

ТУК: Крсто Тендоси!

КРСТО: (Загрли Соњу)
Ако изађеш одавде, одведи децу код својих у Југославију.

ИМЕР: Тук, не могу да радим...

ТУК: Крсто Тендоси!

Крсто одлази за Тук Јаковом.

СОЊА: Куда га води?

НЕРА: На банкет, госпођо, на банкет. Зар не чујеш како доле прашти.

СОЊА: Роспијо!

НЕРА: Шта је?! Мени двадесет година робије што сам продала неколико грама злата, а ви се бацате бомбама на Русе, па мислите да прођете тек тако!

Соња добија нервни напад. Баца се на Неру. Бије је. Имер њо њосмајра досџа мирно. Скендер љрилази и одвоји Соњу од Нере. Улазе Бећир и Кадру Душница, генерал. Имер сџаје мирно и ѡоздравља генерала. Кадри му окреће леђа.

БЕЋИР: Скендер...

Скендер се љрави као да ѓа не ѡзнаје. Појављује се на враџима Тук Јакова.

ТУК: Кадри Душница!

КАДРИ: Генерал!

ТУК: Генерал Кадри Душница!

Кадри одлази војничким кораком. Имер ѓа ѡоздравља док излази.

БЕЋИР: Скендер, зар ме не познајеш?

ИМЕР: Овде се прича само кад ја питам!

БЕЋИР: Разумем!

Тук Јакова се враћа.

ТУК: Имер Беголи!

БЕЋИР: Скендер, зар ме се заиста не сећаш?

ТУК: Бећир!

Бећир одлази.

НЕРА: Нисам знала да постоји штација на путу за стреланье.
(Хисџерично се засмеје)

ИМЕР: Убићу те, курво!

НЕРА: Можда се мој воз поквари успут.

Улази Радован Ивошевић.

НЕРА: Ивошевићу, Тирана је последња штација.

ИМЕР: *(Радовану)*
Име?

РАДОВАН: Знаш ти моје име.

ИМЕР: Име!

РАДОВАН: Радован Ивошевић.

ИМЕР: Још један агент Удбе. Уза зид!

РАДОВАН: Не можеш ти са мном тако. Ја сам југословенски држављанин.

ИМЕР: Ко вас је звао овамо!

Радован сīаје ѿред зида. Улазе Милева, Емина и Ержика. Имер их и не ѿгледа, већ одлази према врашима и виче.

ИМЕР: Тук Јакова! Тук Јакова!

Не добија одговор. Враћа се и загледа редом жене.

ЕМИНА: Живео друг Стаљин! Живео Енвер Хоџа!

НЕРА: Шта се дереш? Мало пре ти овуда проведоше Беџира.

ИМЕР: *(Милеви)*
Да ли довољно нападаш Тита и његову клику?

МИЛЕВА: Да, друже Имере. Радим по инструкцијама твоје жене Лирије Пеку.

ИМЕР: Није довољно.

МИЛЕВА: Трудићу се.

Улази Лирија Пеку, Имерова жена. Имер и Лирија се дуго гледају.

ИМЕР: И ти?

ЛИРИЈА: И ти и ја.

Имер клекне и сīавља јој уво на сīомак.

ИМЕР: Мрда се...

НЕРА: Боже ме прости, неће ваљда да стрељају и трудне жене Централног комитета...

ИМЕР: Да ли ће мајка доћи да чува нашу децу?

ЛИРИЈА: Моћи ће. Обећала је.

ИМЕР: Три дана нисам долазио кући. Зашто ме нису пустили да радим до краја.
(Скаче и насрће на Скендера)
Овај је то учинио! Неће да призна кучкин син!

ЛИРИЈА: Остави човека...

Улази Тук Јакова.

ТУК: Имер, води је!

ИМЕР: Кога?

ТУК: Другарицу Лирију Пеку.

ИМЕР: Она је моја жена. Она носи моје дете!

ТУК: Партија колебљивце не трпи.

ИМЕР: Лирија је учинила све за нашу ПАРТИЈУ.

Тук Јакова се измиче, сџаје на враџа и виче.

ТУК: Имер Пеку! Лирија Пеку!

Лирија одлази прва. Имер би још једанџуи да насрне на Скендера, али и он оде за Лиријом.

НЕРА: Кад њих овако, мора да су за нас југословене смислили нешто специјално.

МИЛЕВА: Шта је ово, друже Радоване?!

ЕРЖИКА: Све су ти тачке и запете на погрешном месту.

ЕМИНА: Скендере, је ли заиста Бефир прошао овуда?

СКЕНДЕР: Прошао је.

ЕМИНА: Доле Стаљин! Доле Енвер Хоџа!

Скендер јој џрискаче и сџавља јој шаку на усџа.

РАДОВАН: Колебљивице!

Скендер џрилази Радовану.

СКЕНДЕР: Још ли једном проговориш, скуцкаћу ти главу о тај зид.

Врађа се Тук Јакова.

ТУК: Шта је, Југословени?! Код вас вечито неки неред.

РАДОВАН: Нападају ме друже...

ТУК: Ти Ивошевићу, можеш одмах кући. Ујутро настави да мало жешће нападаш Тита и његову клику.

РАДОВАН: Величаћу Стаљина и Енвер Хоџу.

ТУК: Тако је.

МИЛЕВА: Њега је требало прво стрељати.

ТУК: Видиш, ја овде одлучујем. Мислим да један високи југословенски политичар овде не сме да доживи ништа ружно. Напротив, ми му морамо помоћи да се тамо врати на још већу функцију.

(Погледа све)

А ви, сви остали, политичка конфинација у Лушњи.

- СОЊА: А ја? Ја сам докторка.
- ТУК: Има и тамо болесног народа. Вратите се својим кућама, спремите се. Зором крећете.
- ЕМИНА: На колико година нас шаљете?
- ТУК: Пет, десет, петнаест, двадесет, тридесет, зависи како се ко преваспитава. Излазите! Стражар ће вас спровести.
- ЕМИНА: А деца?
- ТУК: И деца треба да се васпитавају.
- Сви њолазе. Тук њоказује Скендера.*
- ТУК: Ти!
- Скендер сѡјаје. Осѡјали излазе.*
- ТУК: Како се зовеш?
- СКЕНДЕР: Скендер Хоти.
- ТУК: Ти си бацио бомбу на Руску амбасаду.
- СКЕНДЕР: Ајде море... Што си онда толико невиних послао на стрељање?
- ТУК: Ко каже да их стрељамо?
- СКЕНДЕР: Ваша ствар.
- ТУК: Овде постоје само двоја врата.
- СКЕНДЕР: Свеједно на која ћеш ме упутити.
- ТУК: Удба је бацила бомбу. Потписујеш записник.
- СКЕНДЕР: Потписујем се увек само у своје име. Пошто нисам ништа учинио, никад нећу ставити своје име на тај папир.
- Полази ѡрема враѡима куда су оѡишили осѡјали на сѡрељање.*
- ТУК: Куда ћеш? Ја овде изричем пресуде. Али, за тебе увек има времена... Засад Лушња. Двадесет година политичке конфинације. Био си већ тамо. Лепо је, зар не?
- Скендер сѡјоји.*
- ТУК: Ти би ипак на ову другу страну. Али и стрељање треба заслужити.
- Скендер насрну на њеѡа. Бију се.*

ТРЕЋИ ЧИН

Сїаклена баиїа неџде на Сењаку у Београду. Доџађа се 29. новембра 1968. ѓодине

Бранко Поїовић расађује цвеће. Улазе Ранко Милеуснић, Војин Субоїић и Јаков Ђуричић.

- БРАНКО: Бранко, види ко нам је дошао.
- БРАНКО: *(Засїаје. Дуђо ѓледа)*
Јаков Ђуричић.
- ЈАКОВ: *(Прилази и ѓољуби се са Бранком)*
Мислио сам да ме нећеш препознати. Срећам ти дан републике.
- БРАНКО: Хвала.
- ВОЈИН: Дочекали смо га на станици. Препречисмо Сарајевском, па преко Мостара. Рачунамо да је код тебе најсигурније да се испричамо.
- БРАНКО: О чему?
- РАНКО: Како о чему?
- БРАНКО: Чекам једног човека... Јавио ми се телефоном...
- РАНКО: Кога ти пречег имаш од нас?
- БРАНКО: Чекам тог човека...
- ЈАКОВ: Ако нисам добро дошао...
- БАНКО: Увек си добор дошао...
- РАНКО: Бранко, прекјуче је био лом у Приштини. Демонстрације. Све је полупано. Тенковска јединица је дошла чак из Скопља да их смири.
- БРАНКО: Не интересује ме. Ја сам своје одрадио. Сад гајим цвеће. Уписао сам студије на Шумарском факултету, одсек хортикултура, гајење цвећа...
- ЈАКОВ: Лако је вама овде у Београду да гајите цвеће. На време сте се извукли, куповали куће на Дедињу.
- БРАНКО: Сењак...
- ВОЈИН: Нећемо ваљда седети скрштених руку. Има нас овде...
- БРАНКО: Зар ти је било мало?

- РАНКО: Бранко, шта је с тобом од јутрос? Доле се дешавају кржаве ствари. Шиптари су опет дигли главу. Узвикују живео Енвер Хоџа! Живела Албанија! Косово република!"
- БРАНКО: Има ко ће то да решава. Пензионисали су нас преклане, јер им више нисмо потребни. Ја нисам Ранковићевац. Ја сам бивши ратник, сад студент...
- ЈАКОВ: Слушај, Бранко, тенкови су преорали путеве. Да не беше тенкова.
- БРАНКО: Долази ми човек...
- РАНКО: Ко је тај човек?
- БРАНКО: Један човек...Ајде, Ранковићевци, бивши људи...
- ВОЈИН: Бранко, разговарао сам са њим. Рекао ти је да му се јавиш. Треба да се састанемо с њим.
- БРАНКО: Ја се више ни са ким нећу састајати.
- ВОЈИН: Зар ћемо пустити Шиптаре?
- БРАНКО: Ваљда си сакупио сво оружје на Косову?
- ВОЈИН: Прерано су ме пензионисали.
- ЈАКОВ: Бранко, ја доле све продајем. Морате ми помоћи да нешто купим овде.
- РАНКО: Ма пусти Бранка. Ја ћу ти то средити. Је ли истина да се командант гарнизона није ни помакао иза стола у Дому армије, већ је само наредио да изнесу митраљез на балкон.
- БРАНКО: Доста! Човек ми долази.
- РАНКО: Обогаћеш се продајом цвећа. Само, овде не видим ниједан цвет, а сумњам да ће икад и да процвета. Немој да завараваш човека који ти долази. Ако је луд, нека ти да новац унапред.
- БРАНКО: Шта ти знаш ко је тај човек.
- РАНКО: Ми смо ти били последњи. Идемо, људи.
- Улази Скендер Хоти. Засијаје.*
- БРАНКО: Стигао си уђи.
- РАНКО: Скендер Хот... Зар си жив?
- БРАНКО: Изађите да поразговарам са човеком. Идите код Маре у кућу нека вас послужи.

- ВОЈИН: Послужићемо се код мене. Био си нам увек претпостављени. Мислили смо...
- РАНКО: Скендере, не сећаш ме се.
- СКЕНДЕР: Капетан Ранко Милеуснић, комадант прве.
- РАНКО: Било је то време кад смо знали зашто се боримо и гинемо...
Ранко, Војин и Јаков излазе.
- БРАНКО: Кад си се вратио?
- СКЕНДЕР: Прошле године.
- БРАНКО: Где си?
- СКЕНДЕР: Овде у Београду на Петловом брду.
- БРАНКО: Сам?
- СКЕНДЕР: Сам.
- БРАНКО: Зашто ми се ниси јавио?
- СКЕНДЕР: А, кад ти се нисам јавио из Албаније кад је требало, шта овде да ти се јављам.
- БРАНКО: Дуго сам чекао...
- СКЕНДЕР: Није могло. После сам се јављао, али ми више нико није одговарао.
- БРАНКО: После два месеца сам те отписао и прешао на други канал с другим људима. Двадесет година.
- СКЕНДЕР: Пуних осамнаест.
- БРАНКО: Причај ми.
- СКЕНДЕР: Нема шта да се прича. Прошло је.
- БРАНКО: Нисам ти замерио што се ниси јавио. Отишао си у своју земљу. Албанац си...
- СКЕНДЕР: Ово је моја земља.
- БРАНКО: Па, ако си дошао да ти помогнем, помоћи ћу ти. Сад други људи воде бригу шта си тамо радио и зашто си овде.
- СКЕНДЕР: Ти си ме тамо послао.
- БРАНКО: Многе сам послао, као и они своје људе овамо. Такав нам је био посао. Чуди ме само што се ниси позвао на мене кад си се вратио. Рекао бих им да сам те послао.

- СКЕНДЕР: Шта то њих брига. То је ствар само нас двојице. За њих сам отишао као ибеовац. Тако смо се ти и ја договорили.
- БРАНКО: Знам, али треба да оствариш своја права.
- СКЕНДЕР: Која права?
- БРАНКО: Пензију. Првоборац си. До четрдесет девете је све чисто.
- СКЕНДЕР: И даље је све чисто. Не треба ми пензија. Дали су ми посао у РР сервису. Поправљам радија, а почео сам и телевизоре. Дали су ми и стан, леп стан... Дали су ми сва права.
- БРАНКО: Онда ајмо у кућу да попијемо кафу.
- СКЕНДЕР: Журим. Синови су ми ухапшени.
- БРАНКО: Синови. Да, ти имаш близанце Марка и Фадила. Шта ти је с њима?
- СКЕНДЕР: Студирају права у Приштини. Једном сам их видео кад сам дошао. Мало смо причали. Изгледа не верују да сам им отац...
- БРАКО: Ко их је ухапсио?
- СКЕНДЕР: Зна се ко хапси? Јутрос ми је јављено из Приштине... Желим да знам да ли су због мене ухапшени.
- БРАНКО: Учествовали су у демонстрацијама... Мајка им је српкиња.
- СКЕНДЕР: Желим да знам да ли су због мене ухапшени.
- БРАНКО: И ако сам пензионисан, неки моји људи су остали у служби. Можда бих могао да одем у Приштину да их извучем из затвора.
- СКЕНДЕР: Затвор је за људе. Нека их, ништа им неће фалити. И отац им је провео пола века по логорима и затворима. Желим само да знам да ли су због мене у затвору?
- БРАНКО: Ако ти ниси ником причао, ако ја нисам ником причао, ако људи мисле да је онако како није... Могуће је. И наша деца су због нас увек на нечијем списку.
- СКЕНДЕР: Можеш ли ми помоћи?
- БРАНКО: Морам неком испричати ту нашу истину, бар докле је ја знам. Ваљда ће нас неко саслушати.
- СКЕНДЕР: Мислио сам да имаш свог човека у Приштини који ће рећи истину.

- БРАНКО: Ти ниси био овде пре две године. Ја сам отписан као ђубре, као штеточина, као кукољ. Откуд мени сада човек који ће ми речи истину.
- СКЕНДЕР: Онда ништа. Нека их.
- БРАНКО: Ти си Албанац. Можда ће теби рећи неко од твојих, доле у Приштини.
- СКЕНДЕР: Који су то моји?
- БРАНКО: Да, да... А кад би се састао са синовима и све им испричао?
- СКЕНДЕР: А јеси ли ти својој деци све испричао?
- БРАНКО: А, не може се све ни испричати. А и шта вреди...
- СКЕНДЕР: Извини што сам ти сметао.
- БРАНКО: Ми смо кумови. Ја сам крстио твоју децу, ти си моју.
- СКЕНДЕР: Лепа имена смо им дали... Кад бих само знао који су то моји... Али, нека их у затвору, па и ако су због мене. И ја сам био због других.
- БРАНКО: Бојим се, ако покушам, да ће за њих бити више штете...
- СКЕНДЕР: Сами смо...
- БРАНКО: Сами смо...
- СКЕНДЕР: Немамо више коме да се обратимо.
- БРАНКО: Изгледа...
- СКЕНДЕР: Гајиш цвеће.
- БРАНКО: Са нечим се мора почети...
- СКЕНДЕР: Захвалније је од људи. Само га уредно заливај.
(Излази)
- БРАНКО: Куме...